

*Радоје ПАЈОВИЋ*

ДОПРИНОС ЈОСИПА БРОЗА ТИТА РАЗВИТКУ НОП-а  
У ЦРНОЈ ГОРИ 1941—1942. ГОДИНЕ

Први непосредни контакт са партијском организацијом Црне Горе генерални секретар КПЈ Јосип Броз Тито је имао у августу 1940. године за вријеме Покрајинске конференције у Барама Жугића код Жабљака. Утисци које је том приликом стекао били су веома повољни. Они су само потврдили његово мишљење о снази ове организације, које је стекао на основу извјештаја још од 1938. године, као и на основу честих разговора које је имао са својим сарадницима из Црне Горе. Тај утисак у току ослободилачког рата и револуције биће још више појачан.

На сједници ЦК КПЈ од 4. и 5. јула 1941. године, на којој је донесена одлука о покретању оружане борбе против окупатора, ријешено је да борба почне диверзијама и оружаним акцијама малих герилских одреда, који би постепено прерастали у веће војне формације.<sup>1</sup> На сједници ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак, која је одржана четири дана касније (8. јула 1941. у селу Равни Лаз у Пиперима), на којој је прихваћена одлука ЦК КПЈ, такође је ријешено да прве акције задрже герилски карактер.

Уочи тринаестојулског устанка, заправо у фази његових припрема, у Црној Гори је боравио Митар Бакић, члан Војне комисије ЦК КПЈ. Он се вратио у Београд убрзо после сједнице ЦК КПЈ (од 4. јула) и обавијестио Тита о току припрема у Црној Гори за оружану борбу против окупатора, о броју ударних, односно герилских група, о њиховом наоружању, о расположењу народа, утицају КПЈ и др.<sup>2</sup> Подсећам да је у Црној Гори уочи устанка било формирано око 285 ударних група, у којима је било око 6200 бораца, а рачунало се са приближно још толико људи који ће на позив Партије ступити у борбу против окупатора. У партијским складиштима и код појединаца на које је Партија рачунала налазило се: преко 12.000 пушака, око 165 пушкомитраљеза и митраљеза, око три милиона метака, 52 санду-

<sup>1</sup> Батрић Јовановић, *Црна Гора у НОР и социјалистичкој револуцији*, Београд 1960, 73.

<sup>2</sup> Исто, 139.

ка ручних бомби, три артиљеријска оруђа, већа количина експлозива и другог ратног материјала.<sup>3</sup> Имајући у виду такав степен припрема, а знајући да се од укупно 12.000 чланова колико је КПЈ имала и око 30.000 чланова СКОЈ-а, у Црној Гори налазило и активно дјеловало око 1.800 комуниста и око 3.000 скојеваца, а узимајући у обзир и патриотско осјећање црногорског народа и његове слободарске традиције, Тито је након размјене мишљења с Иваном Милутиновићем и Митром Бакићем оцијенио да у Црној Гори постоје услови за општенародни устанак против окупатора, који би се затим проширио и на Херцеговину, па је у том смислу и донесена одлука. Несумњиво је да је Бакићев извјештај о току припрема у Црној Гори и Херцеговини утицао на ЦК КПЈ да у прогласу од 12. јула 1941. позове народе Југославије на општенародни устанак.<sup>4</sup> Бакић је добио задатак да се хитно пребаци у Црну Гору и да црногорско партијско руководство упозна са новом одлуком.<sup>5</sup>

У међувремену, акције герилских одреда које су у Црној Гори почеле 13. јула, за неколико дана су прерасле у општенародни устанак. Тако је развитак догађаја веома брзо потврдио исправност Титове одлуке.

Бакић је дошао у Црну Гору у вријеме када је устанак био у пуном замаху. Иако, на тај начин, нова Титова одлука није имала утицаја на сам почетак општенародног устанка у Црној Гори, она ће имати значаја на његов даљи ток. Наиме, када су устаници почели да формирају устаничке батаљоне и да ослобађају градове, делегат ЦК КПЈ се није најбоље снашао. С обзиром на чињеницу да је устанак имао карактер друкчији од оног који је замишљен на сједницама ЦК КПЈ од 4. јула и ПК КПЈ од 8. јула, а како је окупатор на устанак одговорио бруталним репресалијама, делегат ЦК КПЈ је издао тзв. Другу директиву, у којој је захтијевано да се устаници врате кућама, а да у акцијама, које треба да задрже герилски карактер, остану само герилски одреди. Под притиском догађаја и на инсистирање чланова Покрајинскога комитета, делегат ЦК КПЈ је повукао Другу директиву и издао нову, у којој је црногорски народ позван на општенародни устанак.

ЦК КПЈ и Тито лично су у току ослободилачког рата у више наврата одали признање црногорском народу за његове подвиге у тринаестојулском устанку. Од тих признања посебно издвајам два, у првом реду због времена када су настала. У прогласу ЦК КПЈ од 25. јула 1941, дакле у самом току тринаестојулског устанка, каже се, између осталог: „На устанак српски народе! Угледај се на црногорски народ који је устао да збаци

<sup>3</sup> Исто, 36.

<sup>4</sup> Зборник НОР, том I, књ. 1, стр. 18.

<sup>5</sup> Б. Јовановић, нав. дјело, 139—140.

окупаторски јарам италијанских фашиста“.<sup>6</sup> У прогласу ЦК КПЈ народима Југославије, који је објављен поводом годишњице октобарске револуције 7. новембра 1941. године, каже се и ово: „Црногорски народе! Ти си се први подигао на оружани устанак када те је позвала Комунистичка партија Југославије“.<sup>7</sup>

Италијанска офанзива од средине јула до средине августа, у којој је против 32.000 устаника ангажовано шест дивизија и више одреда са укупно око 150.000 непријатељских војника, успјела је да за краће вријеме закочи устанак. Послије офанзиве окупатор је повукао двије дивизије и неке помоћне јединице, али је у Црној Гори остало око 100.000 италијанских војника. Те јединице су представљале приближно петину свих непријатељских јединица које су се у то вријеме налазиле у Југославији.<sup>8</sup> Иако су то биле бројне снаге, иако су оне на сваку партизанску акцију одговарале масовним репресалијама, иако се послије тринаестојулског устанка у непријатељским концентрационим логорима налазило око 15.000 родољуба, устанак је с јесени 1941. поново почео да се разгара, да би прерастао у широки народноослободилачки покрет, који је почивао на масовним антифашистичким организацијама — Црногорској народној омладини, која је крајем 1941. и почетком 1942. године имала око 18.000 чланова, организацији жена антифашисткиња, као и на широкој мрежи народноослободилачких одбора. Створена је и јака војна организација у виду партизанских одреда, који су крајем 1941. имали 48 батаљона, са око 20.000 бораца. Ове јединице су створиле велику слободну територију, а окупаторске гарнизоне држале су у блокади читаве зиме 1941/42. године.

Тито је био веома задовољан развојем НОП-а у Црној Гори током јесени 1941. и зиме 1941/42. Он је био посебно задовољан постигнутим јединством устаничких редова до краја 1941, а нарочито тиме што су у том времену црногорски партизани онемогућили формирање четничке организације, која би и овдје могла да угрози јединство НОП-а, као што је то учинила у Србији и источној Босни.

С обзиром на то да се устанак на овом простору развијао веома успјешно, врховни командант партизанских снага и генерални секретар КПЈ је настојао да партизанске снаге из Црне Горе пруже помоћ и подстакну развој НОП-а и у другим сусједним областима, као што су то до тада чинили у Херцеговини. Послије засједања у Столицама Тито је од Главног штаба и Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору тражио да хитно у Србију пошаље 2500—3000 добрих бораца, који би тамо манифестовали не само партизанску снагу него и братство и јединство југословенских партизана. То је Тито поновио и послије прего-

<sup>6</sup> Документи из историје омладинског покрета, Београд 1954, том I, књ. 2, стр. 34.

<sup>7</sup> Исто, 50.

<sup>8</sup> Б. Јовановић, н.дј., 260.

вора са Дражом Михаиловићем, у писму Покрајинском комитету КПЈ за Црну Гору од 22. октобра, истичући да од успјешне ослободилачке борбе у Србији зависи и успјешна борба у Црној Гори.<sup>9</sup> Подсејам да је, у духу те Титове идеје, у Црној Гори у другој половини новембра формиран Црногорски НОП одред за операције у Санџаку, који је у свом саставу имао 3.690 бораца. Делегат ЦК КПЈ и Врховног штаба и командант Главног штаба за Црну Гору желио је да овај одред прије него што стигне у Србију нападне јако утврђени италијански гарнизон у Пљевљима, гдје би, како се сматрало, постигао спектакуларну побједу, рачунајући да би се на тај начин дошло и до толико потребног наоружања, хране и другог. Сазнавши за ту намјеру, Тито је хитно послао курира у рејон Пљеваља ад спријечи напад на овај град, сматрајући да би у случају неуспјеха последице могле бити врло непријатне. Међутим, курир Врховног штаба је стигао касно.<sup>10</sup> Напад је, као што је познато, завршен неуспјехом. Већина бораца Одрода вратила се у своје матичне јединице, 320 је ушло у Прву пролетерску бригаду (као њен Први и Други батаљон), а око 700 ушло је у састав Црногорско-санџачког НОП одреда, чијим дјејством је створена знатна слободна територија на коју су прихваћене партизанске снаге које су се повлачиле из Србије. Наравно, и да није дошло до напада на Пљевља, Црногорски НОП одред не би могао поћи у Србију, јер се у међувремену ситуација промијенила усљед снажне непријатељске офанзиве која је тамо бјеснила.

Због неуспјелог напада на Пљевља Тито је упутио озбиљне замјерке делегату ЦК КПЈ и политичком и војном руководству за Црну Гору. Међутим, осим у неким крајевима Црне Горе, последице пљеваљског неуспјеха су релативно брзо превазиђене.

По наређењу Врховног команданта, два батаљона из Дурмиторског НОП одреда упућена су почетком 1942. године у источну Босну. О дјејствима црногорских партизана ван Црне Горе Тито је 16. фебруара 1942. писао Кардељу и Лоли Рибару: „Уопште ситуација са војничког становишта у Црној Гори за нас је врло добра. (...) За сада имамо црногорске партизанске јединице које оперишу у Херцеговини, у Санџаку и Босни, осим вођења акција у Црној Гори. Изван Црне Горе имамо сада већ око 4.000 партизана Црногораца“.<sup>11</sup>

Тита је веома бринула тешка економска ситуација у којој су се налазили и црногорски народ и црногорски партизани, јер је по доласку у Црну Гору окупатор опљачкао све магацине са прехранбеним залихама, а у току јулске офанзиве окупаторске казнене експедиције су уништавале љетину свуда куда су про-

<sup>9</sup> Зборник НОР, III, 2, док. 26.

<sup>10</sup> Б. Јовановић, н. дј., 387; Радован Вукановић, *На ратној стази*, Београд 1965, 120—121.

<sup>11</sup> Зборник НОР, II, 2, док. 183.

лазиле. На тај проблем указано је још на мајском савјетовању 1941, када су црногорски комунисти, поред осталог, добили задатак да предузму најхитније мјере за обезбјеђење народа најнужнијим средствима за живот, за осигурање „народних маса Црне Горе, од пријетеће глади“.<sup>12</sup>

На тај проблем Тито је скренуо пажњу црногорском руководству НОП-а и у октобру 1941, када је тражио да одређени контингент црногорских партизана дође у Србију, рачунајући на могућност да ће и са те стране моћи да се обезбједи извјесна помоћ. О томе је Тито извјештавао и Коминтерну, као и најближе своје сараднике. У већ цитираном писму Кардељу и Лоли Рибару, од 16. фебруара 1942, у коме се говори о приликама у Црној Гори, Тито је писао: „Једино је велика опасност глад и слаба могућност снабдевања намирницама“.

Титово интересовање и симпатије, као и у свим другим крајевима Југославије, појачавали су успјешан развој НОП-а, у Црној Гори, као и ангажовање њених партизанских одреда у циљу пружања помоћи у развоју НОП-а у сусједним областима. У сталном јачању НОП-а у Црној Гори и развијању његових оружаних снага Тито је видио могућност да се заустави процес осипања партизанских одреда који је већ био наступио у неким сусједним областима, у источној Босни, на примјер. Међутим, након повлачења ослободилачких снага на челу с Врховним штабом из Србије, Титово интересовање за Црну Гору је још више појачано. У стратегијским плановима Врховног штаба и ЦК КПЈ идеја о повратку у Србију била је веома жива. С тог становишта гледани, Црна Гора и Санџак добијали су изузетно мјесто.<sup>13</sup> Због тога су ЦК КПЈ, Врховни штаб и, разумије се, посебно Тито, предузимали мјере да НОП у Црној Гори што више подстакну и да га популаришу не само у осталим крајевима Југославије него и у иностранству. По доласку ЦК КПЈ и Врховног штаба у Санџак, децембра 1941, а затим у Фочу, крајем јануара 1942, између ових форума и руководства НОП-а у Црној Гори успостављени су тјешњи контакти и чвршће везе. По доласку ЦК КПЈ у Фочу успостављена је средином фебруара 1942. директна радио-веза са Коминтерном, која је по напуштању Ужица (крајем новембра 1941) била прекинута. Том везом „Валтер“, односно Тито, готово је свакодневно слао кратке извјештаје о народноослободилачкој борби широм Југославије, многе од њих и уз сугестију да се емитују преко Раидо-станице „Слободна Југославија“, која се налазила у Совјетском Савезу. У тим извјештајима било је доста вијести о Црној Гори. У њима се популарише ширина борбе коју воде партизани и помињу се при том многи виђенији родољуби из разних грађанских струк-

<sup>12</sup> Зборник НОР, II, 2, док. 1.

<sup>13</sup> Мишо Лековић, *Реаговање ЦК КПЈ и Врховног штаба на развој ситуације у Црној Гори у току 1942. године*, Историјски записи, 2—3, 1969, 425.

тура. У тим извјештајима се дају и подаци о неким активним и резервним официрима бивше Југословенске војске који су приступили партизанима. Међу њима се помињу Ђоко Павићевић, Саво Оровић, Перио Ђетковић, Милован Шарановић, Велимир Терзић, Глиго Мандић, Владимир Кнежевић. Од грађанских политичара истицани су Стојан Церовић, Марко Вујачић, Јефто Павић, Мирко Вешовић. Популарисана су имена и појединих партизанских команданата, као нпр. Пека Дапчевића, Саве Ковачевића и др. Многе од тих депеша „Валтер“ је посветио свеукупној активности Црногорске народне омладине, не скривајући одушевљење за њену борбу. Посебно је занимљиво да је „Валтер“ нашао за потребно да иницира да Црногорска народна омладина и црногорски партизани упуте једну поздравну депешу антифашистичкој омладини Москве. У бројним депешама Коминтерни Тито је слао податке и о Скупштини црногорских родољуба у Острогу, о оној на Тјентишту, о скупштини официра партизана, родољубивих свештеника и др. Током марта, априла и маја у тим депешама дато је обиље вијести о појави и организовању четника у Црној Гори, о њиховој спреси с окупатором, као и о окупаторско-четничким злочинима.

Потребно је нагласити да ни онда када је четнички покрет готово на половини црногорске територије постизао пуни успон и освојио позиције — Тито није губио вјеру у снагу НОП-а и у оданост црногорског народа народноослободилачкој борби. С тим у вези он је почетком марта упутио Главном штабу за Црну Гору наређење за борбу против четника, изражавајући увјерење да ће црногорске партизанске јединице моћи саме да униште четнике. „Ми вјерујемо“, писао је Тито, „да је сва Црна Гора пролетерска — комунистичка, и таквим борцима не може и не смије ништа на пут стати“.<sup>14</sup> Ту чврсту вјеру у родољубивост Црне Горе Тито није губио ни онда када је главнина партизанских снага морала да напусти њену територију. То је Тито изразио у говору на смотри Четврте црногорске пролетерске бригаде (19. јуна 1942), када је рекао: „Ја вас увјеравам да наши непријатељи неће у Црној Гори дуго ликовати. Црногорци ће остати вјерни својим слободарским традицијама, а и ви сами одвојили сте се од Црне Горе с вјером да ћете се у њу вратити као ослободиоци“.<sup>15</sup>

А сада бих желио нешто да кажем о Титовом стваралачком доприносу развоју народноослободилачке борбе у Црној Гори, а нарочито отклањању секташких тенденција и такозваних лијевих застрањивања која су се јављала у одређеним периодима.

Прво Титово реаговање у томе смислу дошло је поводом оцјена и закључака о тринаестојулском устанку који су дати на покрајинском партијском савјетовању од 8. августа 1941. Највећи дио Титових примједби односи се на оцјене делегата ЦК КПЈ,

<sup>14</sup> Зборник НОР, III, 2, док. 116.

<sup>15</sup> Исто, III, 3, док. 194.

на савјетовању, да је устанак наводно био преурањен и да за њ нијесу били сазрели ни објективни ни субјективни услови, а посебно на његово схватање о антифашистичкој револуцији као нужној етапи пролетерске револуције. У писму ПК КПЈ од 22. октобра ЦК КПЈ и Тито су тражили да се обустави прорађивање материјала савјетовања и „Вељкова“ писма; „Вељко“ (Милован Ђилас) као делегат ЦК КПЈ је опозван, а умјесто њега за делегата ЦК КПЈ послан је „Милутин“ (Иван Милутиновић). У Титовом писму се каже да дизање устанка није било неправилно, него је грешка у томе што устанак није био довољно политички припремљен „одоздо“, да је неправилно одвајати партизанску борбу од општенородног устанка, да је било погрешно држати фронтине умјесто да је одмах усвојен партизански начин ратовања. „Фронтална борба“, писао је Тито, „присиљавала вас је на фронтално повлачење, јер је било илузорно очекивати да ћете ви моћи да дате јачи отпор много јачем непријатељу фронталном борбом. Даље, било је погрешно што сте ви наоружане масе распустили кућама, уместо да сте разбили крупне јединице на мање партизанске одреде, и водили непрекидни партизански рат“.<sup>16</sup> У писму се указује и на неправилно третирање народно-ослободилачке борбе као антифашистичке револуције. На неправилност таквог схватања Тито је потпуније указао у писму Покрајинском комитету КПЈ за Црну Гору од 10. новембра 1941. О томе се између осталог каже:

„И о самом карактеру наше садашње борбе појмови код вас нису посве јасни. Ви говорите о „антифашистичкој национално ослободилачкој револуцији“... Ради се о борби против немачког империјализма као конкретног непријатеља. Фашизам је, разуме се, нераздвојно повезан са тим немачким империјализмом. Због тога ми и постављамо такође паролу против фашизма. Борба против немачких фашиста истовремено разбија реакционарне фашистичке елементе код нас и у свету, али ни пошто то не значи да је наш садашњи устанак „антифашистичка револуција“ (та, наши савезници су енглески лорди), него је то *устанак народа против немачких и италијанских империјалиста, дакле национално-ослободилачки рат* (...).

Јесте, у нашој садашњој борби је клица будућих етапа, али при томе није битан антифашистички, него антиимперијалистички карактер те борбе, који ће сутра бити још јаче наглашен“.<sup>17</sup>

У пропаганди руководства НОП-а у Црној Гори у току јулског устанка, у жељи да се широки слојеви народа што прије и што масовније покрену у оружану борбу против окупатора, истицано је како ће рат кратко трајати, како су „Руси умарширали у Румунију и ето их на Дунаву“ и слично. Касније, током јесени, у неким крајевима Црне Горе припреме за настављање

<sup>16</sup> Исто, III, 1, док. 26.

<sup>17</sup> Исто, док. 93.

оружане борбе извођене су под паролом тзв. „другог устанка“, који је наводно требало муњевито да се изведе истјеривањем окупатора. Такве ставове Тито је оштро напао.

„Уместо“, писало је у писму ЦК КПЈ, које су потписали Тито и Кардељ, „да ви дате народним масама јасну перспективу њихове ослободилачке борбе, да их учите којим путем треба да се иде, да их упозоравате да борба можда неће бити кратка него дуготрајна и тешка, која ће тражити стално мењање и тактике, и територија, и средстава, и облика ратовања, ви остајете код — најчешће празних — фраза. . .“

„После привременог пораза“, писало је даље у писму ЦК КПЈ, „који је био у садашњим приликама разумљив и требало га је очекивати — дигли сте руке упуштајући се у празне дискусije о правилности и неправилности устанка. У ствари ви сте требали схватити ваше привремено освајање градова, као средство за наоружање и деморализацију непријатеља, а требали сте већ унапред и политички и војно-тактички припремити повлачење на нове позиције и продужити партизански рат, као што се то ради у Србији“.

У овом писму је указано и на неке пропусте у вези са формирањем народноослободилачких одбора у тринаестојулском устанку. Указујући на значај стварања нове власти, и то „одоздо горе“, а не обратно, како је то рађено понегдје у устанку, у писму се каже:

„Не упуштајте се у формалну демократију, него радите на томе да ћете у изграђивању власти покренути што веће масе. Довољно је да у селима на зборовима и са дизањем руку изаберете народне одборе као органе народне власти, ако ће ти зборови бити политички припремљени, а масе ће знати да се ради о њиховој власти“. При том је, разумије се, допуштено да се са ширењем слободне територије могу бирати и општински и средски народноослободилачки одбори, као и народне страже, које би биле наоружани органи народне власти. Допуштајући могућност и „брзе побједе“, тј. брзог протјеривања окупатора, у што је један дио руководства НОП-а у Црној Гори био увјерен, Тито и Кардељ су упозоравали да се не проглашава република или устав, јер је то питање задирало у међународне односе. „Успоставите само црногорску народну власт“, — писало је у том писму, „а све друго ће доћи касније“.

Уз позитивну оцјену настојања црногорског руководства да се у ослободилачку борбу укључе сви прави родољуби и осуде они који је саботирају, у писму се даље каже:

„Правилно је да политички разбијете све оне елементе који коче и разбијају ослободилачку борбу, иако су то англофили. (. . .) Но, иако ствар стоји тако, не смијете ни за моменат забораваљати да се боримо на челу народа против окупатора и да се ни у ком случају не смемо дати потиснути са тих национално-ослободилачких позиција, јер би нас то изолирало од маса.



Наша партија мора бити најдоследнији поборник јединства. Окупљајте око себе патриотске елементе. Не требате се мучити око њихових вођа који саботирају ослободилачку борбу. Повезујте се са њиховим активистима одоздо, привлачите их у национално-ослободилачке одборе итд. Ојачајте политичку акцију, и нипошто немојте дозволити да брига око војних акција апсорбира све ваше снаге. Борите се за ојачање национално-ослободилачког фронта црногорског народа. То није важно само за вас у Црној Гори, него је важно (и) за наше међународне односе. (. . .)<sup>18</sup>

Веома је карактеристично да је прорада материјала са покрајинског савјетовања, иако су обиловали политичким пропустима, допринијела да народноослободилачки покрет у Црној Гори оживи у свим правцима. То потврђује и писмо Ивана Милутиновића од 6. новембра 1941, у коме се о томе каже:

„Рад послѣје савјетовања отишао је сасвим правилним путем и у погледу рада партијске организације и у погледу учвршћивања партизанских одреда, у војном погледу и у погледу масовности самих одреда, што се види у великој популарности и Партије и партизана међу широким народним масама“.<sup>19</sup>

Очигледно је да је Партија у Црној Гори још уочи рата у црногорским масама стекла огромни углед, који је због држања комуниста у априлском рату, у припремама за устанак и у самом устанку још више појачан — без обзира на неке политичке грешке њеног руководства. Кад се томе додају слободарске традиције црногорског народа и вјера у непобједивост Црвене армије, онда је лакше разумјети вјеру црногорског народа у Партију и његово масовно учешће у НОП-у с јесени 1941. године, без обзира на мањкавост докумената партијског савјетовања од 8. августа. Но, то никако не значи да учешће народа у НОП-у не би било и масовније да тих политичких неправилности није уопште било.

Иван Милутиновић је обавијестио Централни комитет да је његове примједбе руководство НОП-а у Црној Гори прихватило без икакве резерве и да је са пуним еланом и вољом приступило даљем раду на ширењу и јачању партијског рада и НОП-а уопште. За такав рад Тито је одао признање Покрајинском комитету КПЈ за Црну Гору у писму од 22. децембра 1941, у коме се о томе каже:

„Примили смо ваше писмо од 7. децембра као и низ других партијских и других материјала. (. . .). Из свих тих материјала јасно се види да је Партија у последње време постигла велике успехе, како у погледу оружаних акција против окупатора тако и у погледу политичког угледа у масама. Нарочито су ваше војне акције показале да сте исправили раније грешке и да сте пришли за садашње прилике једино правилним партизанским облицима војне акције. Успеси које сте у том погледу по-

<sup>18</sup> Исто.

<sup>19</sup> Исто, док. 48.

стигли несумњиво ће дићи углед Партије, што је нарочито важно после неуспеха код Пљеваља. Значајан ваш успех јесте исто тако и организовање црногорске народне омладине, код чега сте пошли правим путем и правилно разумели општу линију ЦК Партије и ЦК Скоја у погледу рада међу омладином на садашњој етапи“.

Међутим, у овом писму се указује и на нове политичке грешке, које су у међувремену нашле израза у директивама Покрајинског комитета и новог делегата ЦК КПЈ „Милутина“. У тим директивама је, наиме, речено да су партизански одреди оружана сила Партије, а да су народноослободилачки одбори потчињени партизанским одредима. У писму ЦК КПЈ, које је потписао, као и обично, Тито, указује се на неправилност таквих ставова, посебно ставова о партизанским одредима, којима се даје уско класно обиљежје, наглашавајући да они могу бити и јесу у ствари оружана сила — народа. Говорећи о томе да су народноослободилачки одбори израсли из народноослободилачке борбе као органи борбе народа, које ствара сам народ од најбољих својих синова, оних који су спремни да се боре против окупатора, у писму ЦК КПЈ се даље каже да су народноослободилачки одбори основна организациона форма преко које се масе дижу на народни устанак, преко које се остварује политичко руководство Партије у ослободилачкој борби и преко које народне масе остварују своју демократско-револуционарну власт под руководством Партије. „Оружане партизанске јединице су, према томе“ каже се даље у писму, „оружани орган те народне власти, а не обратно. (...) Природно, да народно-ослободилачки одбори и партизанске војне власти треба да буду једна целина са заједничким циљем — мобилисати све снаге народа за коначну победу“.<sup>20</sup>

И ове су Титове примједбе усвојене без резерве, а то се и у практичном раду показало веома дјелотворним.

Без обзира на недостатке неких докумената, руководства НОП-а у свим крајевима Црне Горе широко су отворила врата свим правим патриотима. На десетине активних и пензионисаних официра бивше југословенске војске (више него и у једном другом крају Југославије) ступило је у партизанске одреде. Такође је не мали број истакнутих грађанских политичара приступио НОП-у. У духу Титових упутстава приступило се формирању општинских и среских народноослободилачких одбора, који су бирани на народним конференцијама. У њима се нашао велики број родољуба. За предсједнике народноослободилачких одбора увијек су бирани угледни родољуби из грађанских редова. На скупштини родољуба у Острогу, одржаној 8. фебруара 1942. године, изабран је Народноослободилачки одбор за Црну Гору и Боку. Он је имао значајну улогу на очувању народног јединства

<sup>20</sup> Исто, док. 168.

које је било угрожено појавом четника. Послије ове скупштине и рад народноослободилачких одбора је подигнут на виши ниво.

Међутим, без обзира на све мјере које су предузимане, четнички покрет је од почетка 1942 почео у Црној Гори да узима све више маха и да подрива позиције НОП-а, да би крајем јануара, покољем партизана у Краљским барама и Лубницама, објавио партизанима рат до истребљења. Душу овог покрета чинили су конзервативни грађански политичари великосрпске оријентације, који нијесу презали ни од сарадње са окупатором само да би своје класне позиције и друштво сачували од револуционарних промјена. Његову, пак, кичму представљали су официри бивше југословенске војске (којих је у Црној Гори у то вријеме било око четири стотине), подофицири, полицајци, жандарми, граничари, финанси и многи други на којима је почивао стари режим. Многи од њих су у тринаестојулском устанку формално узели и активног учешћа. Учинили су то да би повратили изгубљени престиж у народу, а суштински су, највећим дијелом, и тада радили против устанка, да би се појавом окупаторских казних експедиција ставили на њихову страну. Иако су и тада те снаге биле бројне, оне нијесу биле организоване, па зато нијесу ни представљале већу опасност све док се нијесу повезале са Дражом Михаиловићем. По повратку Павла Ђуришића из штаба Драже Михаиловића, почетком јануара 1942, почело је њихово масовно организовање. Четничко руководство за Црну Гору снабђено је (од Драже Михаиловића) инструкцијама, политичким програмом и Објавом о општој мобилизацији свих војних обвезника, у којој је стајало да ће сваки војни обвезник који се не одазове томе позиву бити оглашен за војног бјегунца и дезертера и да ће одговарати по војнокривичном закону Краљевине Југославије. Југословенска емигрантска влада је четничку организацију прогласила за „Југословенску војску у отаџбини“, а НОП је огласила за илегалну и антидржавну организацију на чијем челу стоји КПЈ, која се наводно бори искључиво за социјалну револуцију. Дража Михаиловић је у року од пола године произведен у бригадног, затим у дивизијског и најзад у армијског генерала и постављен за министра војске и морнарице и за замјеника начелника Врховне команде. Четнички покрет је од западних савезника био не само признат него материјално помаган и наоружаван. Не треба губити из вида да су југословенску владу признавале све савезничке силе.

Све је то и те како утицало да се један дио црногорског народа поколеба и приђе четницима. Али то не би било одлучујуће да окупатор није четнички покрет подупирао војнички, снабдијевајући га оружјем, храном и финансијски. Како су се четници којем салу приближавали, Италијани су на њ отварали артиљеријску ватру и бомбардовали га из ваздуха. Осим тога, глад се била наднијела над велики дио народа, а Италијани су породицама сваког четника штедро давали тзв. требовање. Не

треба губити из вида ни то да се у Црној Гори налазило око 20.000 избјеглица. Они су били без икаквих средстава за живот, па је добар дио њих био зато принуђен да прихвати четничку (односно окупаторску) пушку, како би обезбиједио егзистенцију својим породицама.

Почетком марта 1942. године четници су, под окриљем окупатора, ступили у коалицију са сепаратистима, чиме је фронт контрареволуције још више ојачан.

У то вријеме окупатор је довео у Црну Гору још једну алпийску дивизију, па су удружене окупаторско-квислиншке снаге у марту 1942. предузеле општу офанзиву против снага НОП-а.

Партизанске јединице су по великом мразу и снијегу — неодјевене, необуване и без довољно хране — исцрпљивале своје снаге држећи окупатора блокираног у градовима, а послје појаве четника — и фронтovima према њима.

Гро партизана чинили су родољуби, дакле снаге за које се обично каже да нијесу довољно класно свјесне, иако се њихов патриотизам не може оспорити. Те снаге, у маси, нијесу жељеле грађански рат, па се нијесу довољно ангажовано ни бориле против четника. А то је довело до осипања партизанских јединица. Руководство НОП-а Црне Горе је приступило реорганизацији партизанских јединица, па су од пробраног кадра формирани ударни батаљони. Међутим, ни те нове формације нијесу биле у стању да се одупру много надмоћнијим снагама удруженог непријатеља.

Увиђајући опасност за тековине дотадашње ослободилачке борбе, руководство НОП-а је прибјегавало ликвидацији појединаца који су били непријатељски расположени према ослободилачкој борби. При томе је било и пренагљених и недовољно мотивисаних одлука, што је ишло у прилог четничком покрету.

У таквој ситуацији ЦК КПЈ и Тито били су принуђени да прибјегну административним мјерама: смијенили су Покрајински комитет и Главни штаб, а црногорским комунистима су 12. априла 1942, упутили Отворено писмо. То писмо представља врло значајан докуменат, од којег мора полазити сваки историчар који се бави изучавањем тог периода црногорске историје. У њему се, наравно, не штеди ни партијска организација у Црној Гори — критикују се њене тзв. лијеве грешке. Али се при том даје и права слика тадашњег стања у Црној Гори. Ово је потребно нагласити и због тога што и данас има оних који пишу о НОБ-у у Црној Гори, а, малтене, сматрају да су лијеве грешке створиле четнички покрет.

Због ограничености простора нећу моћи да писмо дуже цитирам, па ћу се ограничити само на његовом најкарактеристичнијем дијелу:

„У Црној Гори поновио се онај исти издајнички чин домаће реакције, који се већ одиграо прошле јесени у Србији, а јануара ове године у Босни. Побједоносни талас ослободилачке

народне борбе, на чијем челу од почетка стоји наша Партија, уплашио је све оне реакционарне кругове и клике којима су њихови прљави виши интереси и класне привилегије били увијек изнад интереса народа и његове борбе. Ти исти људи који су у Југославији 20 година водили политику против народа и тако и довели до слома у априлу 1941. г., и данас су у први план својих настојања поставили не борбу против окупатора, већ борбу против партизанског покрета, против ослободилачких напора народа на чијем је челу била наша Партија. Они су започели са клеветничким харангама против наше Партије, тврдећи да се ми, комунисти, „боримо за своје циљеве и интересе“, да је данашња народна борба само наша ствар итд., покушавајући све да нас одвоје од маса и изолирају. Када им то није успјело — јер је народ од самог почетка добро видио какву је политику и какву је самопријегорну борбу водила Комунистичка партија — они су отишли даље и почели са стварањем банди, чији је циљ имао бити не борба против окупатора, већ борба против партизана и наше Партије. На тој једној линији ујединили су се не само отворене слуге окупатора, већ и они који су се до јучер прикривали тврдећи да су присталице народне борбе и демократе: ујединили су се Недић и Дража Михаиловић у Србији, споразумјели су се Дангић и усташе у Босни, великокрпски четници и италијански крилаши у Црној Гори, а носиоци њихових покушаја постали су бивши југословенски официри и жандарми, они исти који су годинама терорисали народ и срамно га издали у априлу 1941. г. Ово јединство реакције против народне борбе извршено је под скутом окупатора и са оружјем окупатора, са циљем да се сломи јединствена Народно-ослободилачка борба тиме што ће се она претворити у класни грађански рат.

„То је основни узрок због којег је у Црној Гори морало — прије или касније — доћи до оваквог издајства и покушаја изазивања братоубилачког рата са стране до јучер замаскираних слугу окупатора. Међутим, тај покушај народних издајца и изрода не би могао нити дјелимично да успије и привремено заведе и збуни један дио народа, да то нијесу омогућили и извјесни пропусти и погрешке учињене са стране организација КПЈ у Црној Гори. . .“<sup>21</sup>

Нешто мање од мјесец дана последице Отвореног писма усљедио је Титов долазак у Црну Гору. Од 32 дана, колико је ту боравио, он је највише времена провео у Пиви (у селима Лијећевини и Недајну), а краће вријеме, око 20. маја, боравио је и на Жабљаку.

Увиђајући тешку ситуацију снага НОП-а у Црној Гори, Тито је у помоћ црногорским партизанима послао Прву пролетерску бригаду. Међутим, ни то није могло дати опипљиве резултате.

<sup>21</sup> Исто, III, 3, док. 15.

Имајући у виду општу ситуацију, стање у партизанским јединицама, оскудицу у муницији, слабе могућности исхране, Тито је на Жабљаку 21. маја 1942. организовао савјетовање Врховног штаба, на коме је одлучено да се главни дио партизанских снага повуче из Црне Горе, а један дио партијских кадрова да се врати на рад у позадини. Основни разлог за такву одлуку био је Титов став да је много важније сачувати људство него територију.<sup>22</sup>

Послије савјетовања на Жабљаку, Тито је (31. маја) писао Александру Ранковићу: „... Упркос доста тешке ситуације код Црногораца ја сам ипак уверен да ће се она поправити, јер у Црној Гори без обзира на све грешке — имамо красних људи спремних на сваку жртву. Ја намеравам сада створити од црногорских ударних батаљона који су се повукли, једну или две ударне пролетерске бригаде које ће бити језгро црногорских партизана и ударна сила против четничких бандита. Исто тако мислим створити од санџачких батаљона једну ударну пролет. бригаду, а у позадини ћемо оставити мање партизанске јединице и део партиског актива који ће водити партизански начин ратовања и стварати услове за нови полет устанка. Уверен сам да када ми кренемо са једно четири до пет пролетерских бригада у једном правцу, да неће бити те силе која би нас зауставила, да ће опет бити ослобођене територије. Ако томе још додамо херцеговачке ударне батаљоне, биће то страшна војска за непријатеља. Ето видиш, ја сам оптимиста, и то сасма реални оптимиста, јер је то сасвим остварљиво“.<sup>23</sup>

Убрзо се Титова замисао остварила. Од партизанских снага из Црне Горе и Санџака формиране су, у првој половини јуна, три пролетерске бригаде: Трећа санџачка и Четврта и Пета црногорска. Ове снаге, заједно са Првом и Другом пролетерском и Херцеговачким одредом, представљале су групацију којом је ВШ непосредно руководио. Од 26 батаљона, колико је та групација имала, 14 батаљона и једна чета били су са територије Црне Горе. Та групација је предузела покрет на запад, у правцу западне Босне.

Одлазак ЦК КПЈ и ВШ са пролетерским бригадама у западне крајеве земље и њихово удаљавање од Црне Горе нијесу значили да се њихова брига за развитак покрета у Црној Гори смањила. Тај одлазак је, у ствари, имао за циљ стварање услова за повратак у Црну Гору. И, разумије се, не само то, већ и дефинитивни обрачун са окупатором и контрареволуционарним снагама.

---

<sup>22</sup> Обрад Цицмил, *Дурмиторски НОП одред и његово подручје 1941—1945*, Београд 1966, 163; *Зборник НОР*, III, 3, док. 158, Титово писмо А. Ранковићу од 31. маја 1942.

<sup>23</sup> *Зборник НОР*, III, 3, док. 158.

*Dr Radoje Pajović*

CONTRIBUTION DE JOSIP BROZ TITO AU DEVELOPPEMENT  
DU MOUVEMENT DE LIBERATION NATIONALE  
AU MONTENEGRO 1941—1942

R é s u m é

Le premier contact direct du Secrétaire Général du Parti Communiste de Yougoslavie, Josip Broz Tito, avec l'organisation du Parti au Monténégro eut lieu au mois d'août 1940, lors de la conférence régionale du parti à Bare Žugića près de Žabljak. A cette occasion il fût persuadé que l'organisation du parti au Monténégro était très forte et, dès lors il avait un grand espoir dans cette organisation pour les événements révolutionnaires qui s'approchaient. La participation en masse et la force de l'insurrection du 13 juillet n'ont que confirmé les prévisions de Tito. Plusieurs fois Tito a rendu reconnaissance au Mouvement de Libération Nationale au Monténégro, en prenant des mesures pour sa plus grande popularisation non seulement dans notre pays mais à l'étranger aussi. Appréciant que le Monténégro devenait une très forte base du Mouvement de Libération Nationale en Yougoslavie, il obtint une grande importance quant aux plans stratégiques de l'Etat-major Suprême des détachements du Mouvement de Libération Nationale. A la demande de Tito, les détachements de partisan de Monténégro, au cours de l'année 1941 et dans la première moitié de l'année 1942, présentèrent leur assistance aux contrées voisines en leur envoyant leurs unités armées.

A part de cela, Tito a montré un rôle créatif extraordinaire quant à l'acheminement des cours du Mouvement de Libération Nationale vers la réalisation de la ligne générale du Parti Communiste de Yougoslavie dans la Lutte de Libération Nationale.

Tito n'a pas perdu la croyance dans la force du Mouvement de Libération Nationale dans cette région ni dans le dévouement du peuple monténégrin envers le Mouvement de Libération Nationale même quand les forces contrerévolutionnaires au Monténégro, avec le mouvement de tchétnik de Draža Mihailović à la tête commencent à se fortifier en hâte. A ce sujet, Tito écrivit: »Nous croyons que le Monténégro entier est prolétarien — communiste et aux combattants pareils ne peut rien *marcher sur leur route*«. Et, quand les partisans monténégrins étaient menacés par les forces unies occupantes et collaborationistes, incomparablement plus nombreuses, Tito, se tenant au principe qu'il est beaucoup plus important de garder les gens que de garder le territoire, décide que les partisans abandonnent provisoirement le Monténégro, ensuite de retourner sous des circonstances plus favorables, pour le règlement des comptes définitif avec les occupants et leurs collaborateurs.